

RESPUBLIKAMIZ HUDUDIDA YUQUMLI KASALLIKLARGA QARSHI KURASHDA DEZINFEKSIYA, DERATIZATSIYA VA DEZINSEKSIYANING AHAMIYATI

Kamolov F.B.

SamDVMCHBU TF assistenti

Mingishev Y.Y.

SamDVMCHBU TF assistenti

Tuxtamishov N.S.

SamDVMCHBU TF assistenti

ANNATOTSIYA

Ushbu ilmiy maqola Respublikamiz chorvachiligini rivojlantirishga sezilarli darajada zarar yetkazishini oldini olish maqsadida mamlakatimiz hududida o'tkazilayotgan yuqumli kasalliklarga qarshi kurash chora-tadbirlar dezinfeksiya, deratizatsiya va dezinseksiyaning ahamiyati tufayli, kasalliklarni olidini olish, kasalliklarni kelib chiqish sabablarini va unda sarflanadigan mablag'larni to'g'ri taqsimlash va tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha qisqacha amaliy tafsilyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Dezinfeksiya, deratizatsiya, dezinseksiya, majburiy, joriy, yakuniy.

ABSTRACT

This scientific article shows the importance of disinfection, deratization and disinsection in the fight against infectious and non-infectious diseases in the territory of our country in order to prevent significant damage to the development of animal husbandry in our country, the causes of diseases and the funds spent on them. Brief practical explanations on the correct distribution of funds and the implementation of measures are given.

Keywords: Disinfection, deratization, disinsection, mandatory, current, final.

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 28 martdagi "Veterinariya va chorvachilik sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5696-son Farmoni, "Chorvachilik tarmog'ini yanada rivojlantirish va qo'llab-qo'vvatlash chora - tadbirlari to'g'risida" qarorlari hamda chorvachilikni rivojlantirishga doir boshqa huquqiy me'yoriy hujjatlarni qabul qilinishi va amaliyoyotga joriy etilishi evaziga nafaqat fermerlar,

balki aholi qaramog'idagi chorva mollar, parrandalar bosh sonining ham yildan – yilga ko'payib borishi inobatga olgan holda ular orasidagi turli hildagi yuqumli va yuqumsiz kasalliklarni oldini olish va ularga qarshi kurashish veterinariya fani va uning amaliyotida tinmay mehnat qilib kelayotgan veterinariya xodimlarining ham dolzarb vazifasi hisoblanadi.

TADQIQOTNING MAQSADI

Veterinariya sanitariya (lot. *veterinus* – hayvonlarga ta'luqli, *sanitas* – sog'lik) – bu odamlar va hayvonlar uchun umumiy bo'lgan infeksiyon va invazion kasalliklarni oldini olish va hayvonlardan yuqori sifatli mahsulot, xom ashyo va ozuqa olishga qaratilgan fan yo'nalishi hisoblanadi. Qishloq xo'jalik hayvon va parrandalarining infeksiyon va invazion kasalliklarini veterinariya-sanitariya tadbirlarisiz sog'lomlashtirib bo'lmaydi.

Veterinariya sanitariya quyidagi muammolar bilan shug'ullanadi; hayvonlar va odamlar uchun umumiy bo'lgan kasalliklarni oldini olish bo'yicha ilmiy-asoslangan tadbirlar yaratish va ularni amaliyotga joriy etish, infeksiyon kasalliklarni profilaktika qilish asosida barcha tur hayvonlar orasida mustahkam sog'lom epizootik holatga erishish, fermadagi hayvonlardan yuqori sanitariya jihatdan sifatli mahsulotlar olish, tashqi muhitda patogen va shartli patogen mikroflora va kimyoviy vositalardan xoli bo'lgan holat yaratish, hayvonlar uchun ferma binolarini, go'sht, sut mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini qurish loyihalariga, shuningdek temir yo'llarda hayvonlarni yuvuvchi va dezinfeksiyalovchi stansiyalarga veterinariya sanitariya talablar ishlab chiqish.

Veterinariya sanitariyasi tadbirlari dezinfeksiya, dezinseksiya, derazitatsiyadan tashkil topadi.

Dezinfeksiya (fr. *Des* – bartaraf va lot. *Infectio* – yuqish) – patogen qo'zg'atuvchilarni yo'qotishga yo'naltirilgan tashqi muhit ob'ektlarini yuqumsizlantirish, tozalash usuli. Dezinfeksiya profilaktik, majburiy, joriy va yakuniyga bo'linadi.

Profilaktik dezinfeksiya sog'lom chorvachilik fermalarida infeksiyon kasallikning oldini olish, ya'ni xo'jaliklarga kasallik qo'zg'atuvchilari tushmasligi va hayvonlar orasida patogen mikroorganizm va viruslar tarqalmasligi uchun o'tkaziladi. Kichik chorvachilik fermalarida, chorva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida profilaktik dezinfeksiya 1 yilda 2 marta, bo'rdoqiga boqiladigan fermada har safar hayvonlar go'shtga ketgandan so'ng, tug'ruqxona, buzoqxona oyida kamida 1 marta, profilaktoriyada kataklar buzoqdan bo'shaganda yangi buzoq joylashtirishdan oldin va kushxonalarda hayvonlar so'yilishidan oldin va keyin o'tkaziladi. Profilaktik dezinfeksiyani epizootiyaga qarshi ommaviy tadbirlardan (vaksinatsiya,

tuberkulinizatsiya, qon olish va h-zo), shuningdek, bozorlarda, ko'rgazmalarda hayvonlar to'planishidan keyin ham o'tkazish shart.

Majburiy dezinfeksiya xo'jalikda biror infeksiyon kasallik paydo bo'lganda o'tkaziladi. Majburiy dezinfeksiya joriy va yakunlovchi bo'lib, chorva hayvonlari (parrandalar) infeksiyon kasallik bo'yicha nosog'lom xo'jaliklarda patogen mikroorganizmlarning boshlang'ich o'chog'ini yo'qotish, to'planib qolishining oldini olish maqsadida qo'llaniladi.

Joriy dezinfeksiya xo'jalik yoki fermani sog'lomlashtirish davrining barcha bosqichlarida mikroorganizm va viruslar bilan tashqi muhit ob'ektlarini ifloslanish darajasini pasaytirish va xo'jalikda hayvonlarning qayta kasallanish xavfini kamaytirish uchun qo'llaniladi. U har bir infeksiyon kasallik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda xo'jalikda kasallik paydo bo'lgandanoq, muntazam ravishda har bir kasallik holati aniqlangandan so'ng o'tkaziladi. Joriy dezinfeksiya chorvachilik fermasida kasal, qo'zg'atuvchi tashuvchi hayvonlardan ajraladigan patogenlarni (virus, bakteriyalar) tashqi muhitda yo'qotishga yo'naltirilgan tadbir hisoblanadi.

Yakuniy dezinfeksiya xo'jalikdan (ferma, punkt, ma'lum bir hudud) karantin yoki cheklov olishdan oldin, ya'ni sog'lomlashtirilgandan so'ng o'tkaziladi. Yakunlovchi dezinfeksiya ikki izchil operatsiyadan: chuqur mexanik tozalash va dezinfeksiyadan tashkil topadi. Yakuniy dezinfeksiya o'tkazishdan maqsad joriy dezinfeksiyadan keyin pol teshiklari, devorlar yoriqlari, dezinfektorlar ta'siri etib bormagan joylarni obdon dezinfeksiya qilish natijasida tashqi muhitda qo'zg'atuvchilarni butunlay yo'qotishdir. Har xil predmetlarni yuqumsizlantirish uchun 3 ta: fizikaviy, kimyoviy va biologik dezinfeksiya usullari qo'llaniladi.

Fizikaviy dezinfeksiya usuli. Bu usul tashqi muhit ob'ektlarini fizikaviy vositalar yordamida: mexanik tozalash, nurli energiya, quritish, yuqori harorat, yuqori chastotali tok va ultratovush ta'sirida patogen qo'zg'atuvchilardan tozalash hisoblanadi. Mexanik tozalash, nurli energiyadan foydalanish, quritish, yuqori haroratning ta'siri.

Kimyoviy dezinfeksiya usuli. Dezinfeksiyaning kimyoviy usuli bu har xil kimyoviy vositalarni ko'pincha suv eritmasi, kamroq qattiq, sochiluvchan, gaz va aerozol holida qo'llash hisoblanadi. Kimyoviy vositalar veterinariya amaliyotida chorvachilik binolarini dezinfeksiya qilishda eng ko'p qo'llaniladi. Keyingi vaqtlarda juda kichik o'lchamli tomchilar (diametri 0,1-0,5 mm) holida purkash yo'lga qo'yilmoqda. Bunda dezinfektorni sarfi bir muncha kamayadi. Bu usulda dezinfektorni sarfi ($0,2-0,5 \text{ l/m}^2$) 4-10 baravar kam bo'ladi va predmetni butun yuzasini bir xil qoplaydi. Shuning uchun bu usul epizootologik va iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi. Ishqorlar, kislotalar, xlor saqlovchi dezinfektorlar, fenollar, formalin.

Dezinfeksiyaning biologik usuli. Go'ngni biotermik zararsizlantirish unda ko'payadigan termofil mikroorganizmlar hosil qiladigan yuqori harorat tufayli ro'y beradi. Zararsizlantirish go'ng o'ralarida o'tkaziladi. Go'ng o'rasi tayyorlash uchun ferma hududida kengligi 3 metr va chuqurligi 0,5 metrlik o'ra qaziladi. O'ra tubi 15 sm qalinlikda loy qatlami bilan yopiladi. So'ngra somon qatlami yoki infeksiya tushmagan toza go'ng 35-40 sm qalinlikda solinadi. Keyinchalik 2-2,5 metr balandlikda, ixtiyoriy uzunlikda, yon tomonlar burchagi nishabi 70°C bo'lgan zararsizlantirilishi kerak bo'lgan go'ng solinadi. Keyin go'ng shibbalaniladi. Go'ngni shibbalash paytida zararsizlanmagan go'ng yoki 10 sm qalinlikda poxol qo'yiladi, so'ngra 10 sm qalinlikda tuproq solinadi. Go'ng biologik zararsizlantirilishi uchun yilning issiq kunlarida 1 oy, sovuq kunlarida 2 oy saqlanadi.

Dezinseksiya so'zi – zararli ektoparazitlarni, ya'ni qon so'ruvchi hasharotlarni insektitsid preparatlar vositasida yo'qotish (o'ldirish) ma'nosini anglatadi. Alohida kanallarni (grekcha akari – kana) tashqi muhitda o'ldirishni dezakarizatsiya deyiladi. Chorvachilik, parrandachilik fermalarida zararli ektoparazitlar (hasharot va kanalar)ga qarshi kurash tadbirlari quyidgilardan tashkil topadi: Binolar va uning atrofida tozalik va tegishli tartibni ta'minlovchi veterinariya-sanitariya choralarini ko'rish, xo'jalik va ferma bino va hududlariga ektoparazitlarning kirib qolishiga yo'l qo'ymaslik, chorvachilik, parrandachilik fermalari va boshqa ob'ektlarda zararli ektoparazitlarning mavjudligini aniqlash va ularga qarshi kurashni o'z vaqtida tashkil etish maqsadida vaqti-vaqti bilan muntazam tekshirib turish, chorvachilik xo'jaliklari binolari va hududlarida bahorgi profilaktika va muntazam davriy dezinseksiya va dezakarizatsiya tadbirlarini o'tkazish, Shuningdek, chorva hayvonlaridagi zararli ektoparazitlarni yo'qotish, ektoparazitga tekshirish yilda ikki marta – sutkalik o'rtacha harorat +10 va undan baland kunlar boshlangan bahorda va kuz boshi – sentyabr boshlarida amalga oshiriladi. Ektoparazitlar holati noqulay xo'jaliklarda oy sayin, to sog'lom vaziyatga erishmaguncha tekshirish o'tkazilaveradi, ularning tuxumi, lichinkasi va nimfasini yo'qotish uchun esa, yuqorida ta'kidlangan haroratli kunlarda dezakarizatsiya va profilaktik dezinseksiya o'tkaziladi.

Deratizatsiya so'zi lot. de - old qo'shimchasi – chiqarish, yo'qotish, rat - fransuzchada “kalamush” - deratizatsion “kalamushlarni o'ldirish” yo'li bilan yo'qotish ma'nosini anglatadi. Bu yo'l sanitariya texnik, kemiruvchilarni o'ldirish, sanitariya – gigienik usullardan tashkil topadi. Ularning inson va hayvonlarga ziyonli ta'sirlarini 2 xil: profilaktik va qirish yo'llari bilan kamaytiriladi. Profilaktik usulda kemiruvchilar ozuqadan, suvdan va uya yasashdan mahrum qilinadi Deratizatsiya qilishda kemiruvchilarning yashash sharoiti va tashqi ekologik muhit e'tiborga olinadi. Oziq – ovqatlar, don mahsulotlarini alohida ular kira olmaydigan idishlarda saqlash kerak. Qirish deratizatsiyasi tadbirlari. Bu chorvachilik, oziq - ovqat va boshqa don

mahsulotlari saqlanadigan binolardagi kemiruvchilarni doimo qirish yo'li bilan yo'qotish tadbirlari bo'lib, u juda og'ir va qimmat baho hisoblanadi. Qirish deratizatsiyasi quyidagi ta'sir etish usullariga tayanadi: biologik, kimyoviy, fizikaviy va aralash.

XULOSA

Xo'jalikda veterinariya vrachi, zootexnik, agronom – entomolog bilan hamkorlikda ishlansa, dezinfeksiyaning samarasi yuqori bo'ladi. Veterinariya sanitariya ishlarining ahamiyati. Zooantroponoz kasalliklar hayvonlar va odamlar uchun juda havfli hisoblanadi. Shuning uchun epizootiyaga qarshi o'tkaziladigan tadbirlar aholining, ayniqsa chorva xodimlarining faol ishtirokida o'tkazilgan taqdirdagina samarali bo'ladi. Epizootiyaga qarshi amaliy ishlarni tashkil etishda, insonlarni ayrim yuqumli kasalliklardan himoya qilish kerak. (sil, brusellyoz, kuydirgi, quturish, listerioz, teri kasalliklar...) Shuning uchun quyidagilarga

- 1). Molboqar xodimlarga hardoim tushuntirish ishlarini olib borish;
- 2). Chorvachilik xodimlarini maxsus kiyimlar bilan o'z vaqtida ta'minlash;
- 3). Shaxsiy gigienaga rioya qiladigan sharoit yaratish. (maxsus ovqatlanish xonasi, dam olish joyi, hojatxona...).
- 4). Maxsus zararlantirish uskunalari bilan ta'minlash. (pasterizatorlar, utilustanovkalar, pishiradigan qozonlar...)
- 5). Kiyimlarni dezinfeksiyalovchi kameralar bo'lishi kerak.

Aholi orasida suhbatlar o'tkazish, konsultatsiya punktlari tashkil etish; veterinariya va yuqumli kasalliklarga doir maxsus kitobchalar jadvallar ishlab chiqish har bir rahbar, amaliyotda ishlaydigan veterinariya xodimlarining diqqat e'tiborida bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Parmanov M.P. va boshq. «Xususiy epizootologiya». Darslik. Sam. 2010 yil.
2. X.S Salimov., A.A Qambarov, I.X. Salimov. “Epizootologiya va infeksiyon kasalliklar” Darslik Toshkent-2020 yil.
3. “ Epizootologiya va infeksiyon kasalliklar ” fanidan majmua 2023-yil.
4. Salimov X.S, Sayitqulov B., Salimov I.X. “ Veterinariya mikrobiologiyasi, virusologiyasi, epizootologiyasiga oid izohli lug'at va ma'lumotnoma 2013 yil.